

YAZIYOR

Edebiyat Sözlüğü

A

AÇIK HECE

Türkçe sözcüklerde sesli harf ile belirtilen kısa heceler. Örneğin a-na-do-lu, a-şı-la-ma gibi. Arapça ve Farsça'da ise sözcüklerde sesli harflerle yazılmayıp hareke ile gösterilen kısa hecelere verilen isim. Örneğin ka-de-me, ha-se-ne gibi. Aruz vezninde bütün açık heceler kısa hece olarak kabul edilir.

AKROSTİŞ

Bir şiirde dizelerin ilk harflerinin yukarıdan aşağıya doğru sıralandığında anlamlı bir sözcük meydana getirmesi. Divan edebiyatında akrostiş'e muvaşşah ya da istihrac denir. Eski Yunan ve Latin edebiyatında ise akrostiş "üç dize" anlamına gelir.

ALAKA

İlgi. Bir sözcüğü gerçek anlamının dışında bir anlamda (mecazi) kullanmak için düşünülen ilgiye alaka denir. Edebi sanatların

çoğunda bu durum söz konusudur. Bu ilişki ne kadar uygun olursa edebi sanat o derece yerinde ve güzel sayılır.

ANAGRAM

Bir sözcükteki harfleri kullanarak başka bir sözcük kurmak. Örneğin sahip anlamındaki "malik" sözcüğü ile tamamlamak anlamındaki "ikmal" sözcüğü kurulabilir. Anagram çoğunlukla özel isimlerde yapılır. Gerçek isim yerine o isimdeki harflerle yapılan bir başka isim kullanılır.

ANEKDOT

Bir edebi eserde anlatılan bir olayın başlı başına ayrı bir bütünlük gösteren parçasıdır. Kısa hikaye, fıkra, menkıbe anlamlarını da taşır.

ANLAM

Her sözcüğün anlattığı düşünce. Sözcükler birden fazla anlama gelebilir. Bu durumda anlamlardan biri **öz anlam** diğerleri **mecaz anlam**dır. Sözcükler zamanla yeni anlamlar alarak zenginleşebilir. Zamanla anlamlarının kaybetmelerine **anlam daralması** denir. Dar anlamı bulunan sözcüklerin anlamlarının genişlemesine de **anlam genişlemesi** denir.

ANTOLOJİ

Gerçek sanat eseri değerindeki örneklerin bir araya getirildiği derleme yapıtlar. Yunanca anthos (çiçek) ve legein (toplama) sözcüklerinden türemiştir. Batı'da ilk örneklerini Yunanlılar verdi. Gadaralı Meleagros ile Makedonyalı Filippos'un **Stephanos** (Çelenk) isimle derlemeleri ilk antolojidir. Türkçe'deki ilk antoloji ise Ömer bin Mezid'in 1436'da yaptığı **Mecmuatü'n Nezâir**'dir. 83 şairin 397 şiirini kapsayan bu antolojiyi Prof. Dr. Mustafa Canpolat 1978'de Latin harfleriyle yayımladı.

B

BÂDE

Üzüm şarabı. Ama tasavvuf edebiyatında aşk anlamındadır.

BASİTNAME

Divan edebiyatında yalın Türkçe ile yazılmış gazeller. Bunlara **Türkî-i basit gazel** de denir. Basitnamelerde Arapça ve Farsça sözcüklerle tamlamalar çok azdır.

BEDÎ

Sözü, kulağa hoş gelecek ve ruha heyecan verecek şekilde güzelleştirme yollarını gösteren bilim. **İlm-i bedî** de denir. Bu isim altında toplanan sanatlar iki gruba ayrılır: Sözle ilgili sanatlar (**Sanayi-i lafziye**): Cinas, iştikak, seci, kalp, tedvir, aks, teddil, tasri, tarsi gibi. Anlamla ilgili sanatlar (**Sanayi-i**

mâneviye): İlhan, tevriye, tenasüp, mübalağa, leff ü neşr, tensik, mügalata-i mâneviye, tecahül-i ârif, hüsn-i ta'lil, tezat, istifham, rücu, tekrar, telmin, insal-i mesel, istidrak, tevcih, iktibas gibi.

BİLADIYE

Beldeleri konu edinen edebi eserler. Sanatçılar gördükleri, gezdikleri, sevdikleri ya da görmek istedikleri beldeleri nazım ya da nesir şeklinde anlatır. Divan edebiyatında Ferdi, Derviş Ömer Efendi gibi şairlerin biladiyeleri vardır.

BOZLAK

Halk edebiyatımızda bir ezgi türü. Konusunu aşiret kavgalarından, kan davalarından, aşk maceralarından alır. Çoklukla Güney ve Orta Anadolu bölgelerinde söylenir. Afşar bozlağı, Urum bozlağı gibi türleri vardır.

C

CEZÂLET

Söyleyişleri kulağa sert gelen sözcükleri tanımlar. Uyumu konuya göre ayarlayan önemli bir anlatım şekli. Örneğin, sanatçı şiddet, büyüklük, vakar, ölüm, korku, savaş gibi konuları anlatırken ya da işlerken, sözcükleri de anlattığı konuya uygun düşecek kalın sesliler arasından seçer. Savaşı anlatırken çekâçâk, gülbank gibi sözcüklerin kullanılması gibi. Bu tür kalın seslilere **elfâz-ı cezele**, taşıdıkları niteliğe de **cezâlet** denir.

ÇAPRAZ KAFİYE

Dörder mısralı bendlerle kurulan nazım şekli. Her dörtlüğün tek sayılı dizeleri ile çift sayılı dizeleri kendi aralarında kafiyelidir. Dörtlük sayısı sınırlı değildir. Her tür konuya uygun olduğu için çok kullanılır. **Çaprazlama** da denir.

D

DARAYAK

Âşık edebiyatında kafiye olma olasılığı düşük sözcükler. Âşıkın karşılaşma ya da atışma sırasında en azından dört ayak kafiye bulması gerekir. Diğer âşık da aynı ayakta dört sözcük söylemek zorundadır. Darayak bu durumda işe yarar. **Darkapı** olarak da adlandırılır.

DEYİM

Çoklukla gerçek anlamlarının dışında bir anlam taşıyan kalıplaşmış sözler. En az iki sözcükle kurulur. Kısa ve özlü anlatım aracıdır. Teşbih, istiare, mecaz ve kinaye unsurlarıyla bir olayı tanımlar ya da ifade eder. "Ağır başlı", "Dostlar alışverişte görsün" gibi.

DIYALOG

İki kişinin karşılıklı konuşmasını tanımlayan Yunanca sözcük. Roman, hikaye, tiyatro gibi türlerde kahramanların karşılıklı konuşmalarının olduğu gibi yazılmasını ifade eder. En çok dram türünde görülür ve üsluba canlılık katar. Devrik cümleler kullanmaya elverişlidir. Örneğin Eflatun'un diyalogları ünlüdür.

DÖRTLEME

Halk edebiyatımızda dört dizelik kıtalardan meydana gelen nazım şekillerinin genel adı.

DRAMATİK

Sahnedeki canlandırılmak üzere yazılmış eserlerin ortak adı.

DURAK

Hece vezniyle yazılmış şiirlerde dizelerin belli bölümlere ayrıldığı yerler. Durakta sözcükler bölünmez, kulağa uyumlu gelen söz öbekleri oluşturulur.

E

EF SANE

Tabiatüstü özellikler gösteren kişilerin hayatlarının ve olayların anlatıldığı hikayeler. Efsane halkın hayalgücüyle yarattığı "ideal insan tipi"ni verir ve nesilden nesile anlatılır. Efsane ile masallar arasında uygunluk vardır. İki türde de olağanüstü olaylar işlenir. Yalnız efsane daha inandırıcıdır. Bu yönüyle hikaye ve destana yaklaşıır.

EGLOG

Çoban şiiri. Birkaç çobanın aşk, kır hayatının güzellikleri üzerine karşılıklı konuşmaları biçiminde yazılır. Latin edebiyatında gelişen bu şiir türü genellikle Batı edebiyatında görülür. Bir olaya dayandığı ve karşılıklı kişileri konu aldığı için küçük bir piyesi andırır. Eglog, Türk edebiyatında kullanılmayan bir türdür.

ELİFNÂME

Genellikle mısra başlarındaki kelimelerin ilkharflerinin alt alta elif'den ye'ye kadar alfabetik tarzda devam etmesi ile meydana gelen şiir. Divan ve halk edebiyatımızın ortak mahsulleri arasında yer alırlar. Dini-tasavvufi ve din dışı konularda örneklerine rastlanır.

EPİGRAF

Bir yapının özelliklerini belirten ve genellikle bir plaka üzerine binanın ön yüzüne iliştirilen yazıya (kitabe) bir kitabın, bir kitabı meydana getiren bölümlerin başına konan, o kitapta veya

bölümdeki yazılanları özetler mahiyette sözler, şiir parçaları, atasözleri, vecizeler.

EŞHAS

Şahıs kelimesinin çokluğu. Eskiden tiyatro eserlerinde ve romanlarındaki kahramanlara veya kadroya bu ad verilirdi.

F

FASIL

Ayırma, bölme. Bir kitabın bölümlerinin her biri. Mevsim mânâsına da gelir. Fasl-ı zayf (yaz mevsimi), fasl-ı şitâ (kış mevsimi), fasl-ı hazan (sonbahar mevsimi).

Tiyatro oyunlarında perde anlamında kullanılır. Türk sanat musikisinde bir defada çalınan aynı makamdan parçaların tamamına denir.

FİKTİF

İtibari, gerçek olmayan, var sayılan demektir. Roman, hikaye, masal, halk hikayesi, destan gibi edebi eserler için kullanılır. Yazar, dış dünyaya zihninde bir şekil verir ve bunu eserine aktarır. Bu tür eserler, tasvir esasına dayandığı için olaylar ve kahramanlar fiktiftir.

FRAGMATİZM

Parçacık diye adlandırılabilen bir edebiyat akımıdır. İlk defa XX. Yüzyılın başlarından İtalyan yazarı A. Soffici'nin başlattığı bu akımda, gerçekten alınmış kısa kısa parçalar, küçük tablolar ve hayattan görüntüler (enstanteneler) en belirgin özelliği oluşturur.

FUAYE

Tiyatro salonlarında, perde arasında oyuncuların ve seyircilerin dinlenmesi için ayrılan yer.

G

GALAT

Yanlış anlamına gelir. Bir kelimenin ilk veya kitapta yazılmış şeklinden başka söylenmesi. Çokluk şekli galâtat'tır. Yanlış olduğu bilindiği halde kullanılmasında sakınca görülmeyen kelime veya kelime grubuna **galat-ı meşhur** adı verilir. Örnek: Aslında çokluk olan evlat, eşkıya, evrak kelimelerinin evlatlar, eşkıyalar, evraklar şeklinde tekrar çokluk yapılarak kullanılması gibi. "Galat-ı meşhur, lügât-ı fasîhten evlâdır" sözüyle yanlış kullanılan yerleşmiş kelimelerin tercih edilebileceği belirtilir.

Genellikle latife, alay isteği ile bir kelimeyi şekil, üslûp ve anlam bakımından dildeki kullanımına aykırı kullanmaya **galat-ı tahakkumi** veya **kıyasa muhalefet** denir.

GEZMECE

Aşıkların yolculukta uğradıkları yerleri anlatan methiyeli veya taşlamalı deyişler. Gezmeceler onbirli destan veya sekizli kesik (semai) biçiminde söylenir. Gezilen yerler sırayla anlatılırsa, deyiş, sıra gezmece veya sıralı gezmece adını alır. Kerem'in (Ashı'nın âşığı) Pasin, Erzurum köyleri için söylediği deyişler bilinen en eski gezmecelerdir.

GRAMER

Bir dili meydana getiren ses, sözcük yapılışı, sözcük haznesi, anlam değişimleri, cümle kuruluşu gibi unsurları inceleyip kurallara bağlayan dil bilgisi. Yunanca gramma kökünden geliyor.

GÜNLÜK

Bir kişinin düşüncelerini, duygu ve gözlemlerini günü gününe yazdığı ve o günün tarihini koyduğu yazılar. Ruzname olarak da bilinir. Günlük bir tür anıdır. Ancak günlük günü gününe yazılır, anı ise olayların yaşanmasından sonra kaleme alınır.

H

HÂCİB

İki ya da daha fazla kafiyeli olan manzumelerdeki bazı sözcük ya da sözcükler. Sözcük anlamı perdecı, perde ağasıdır. Bu şekildeki kafiyelere mahcub adı verilir.

HAŞV ya da HAŞİV

Yazıda gereksiz söz bulunması. Eş anlamlı sözcüğü sık sık kullanmak, anlam için gerekli olmayan kelimeler bulundurmak, aynı fikri değişik kelimelerle tekrar etmek, aynı anlama gelen kelimeleri art arda söylemek, yazıya yabancı fikir ve hayal karıştırmak haşivdir. Eskiler seci, söz sanatları ve vezin için yazı veya şiire fazla söz katarlardı. Edebiyatımızda haşiv örnekleri çok fazladır. Ü (ve) edatıyla bağlanan eş anlamlı sözler sık sık kullanılmıştır.

HATIRAT

Bir kimsenin kendi hayatını, yaşadığı devrede gördüğü veya duyduğu olayları anlattığı yazılardır. Hatıratı, otobiyografiden ayıran özellik şudur: Otobiyografilerde yazar doğrudan kendi hayatını anlatır, duygu ve düşünceleri geniş yer tutar. Hatıratıda ise, kendi hayatıyla birlikte dönemini ve çevresini anlatır. Bazen yazarın kendisini geriye çekerek sadece çevresini verdiği de görülür.

HİTABET

Söz söyleme sanatı. Bir topluluğa bir fikri, bir davayı aşlamak, bilgi vermek için yapılan konuşma.

İ

İCAZ

Bir düşünceyi çok az sözcükle özlü bir şekilde anlatmadır. Kısaltmanın anlamı güçleştirmemesine dikkat edilir. Buna **icaz-ı muhil** denir. Az söz yüklü anlamla ifadeye **makbul icaz** denir. Atasözleri, vecizeler, hikmetli sözler bu gruba girer. Makbul icaz iki türdür: **Hafz yoluyla icaz**: Anlama zarar vermeyecek şekilde bazı sözcükler atılır. Bu cümle çıkarılarak da yapılabilir. Sözcük çıkarmaya icaz bi'l-harf denir.

İDİL

Eski Yunan şiirinde mitolojik, epik ve pastoral şiirlerin genel adı. Günümüzde sevgi ve mutluluk işleyen şiir türü.

İDMAC

Sözcük anlamı sıkıştırmak. Edebiyatta sözde ve yazıda övgü içinde övgü ya da aşağılama içinde aşağılama yapmayı tanımlar. Övgü içinde övgü yapmaya istitbâ adı da verilir.

İKSAR

Kusur sayılan sanatlardandır. Bir düşünceyi gereksiz şekilde uzatılan ve tekrarlanan sözcüklerle anlatmaktır. Örneğin "Ali gitti mi?" sorusuna karşılık "evet" ya da "hayır" yerine "Ali gitti, gelmedi" yanıtı vermek gibi.

İLTİFAT

Sözü konuyla ilgili bir başka yöne çevirme şeklindeki edebi sanat. Bir yeri, olayı, duyguyu, düşünceyi anlatırken birden söz

yine konuyla ilgili başka bir yere, olaya, düşünceye, duyguya çevrilir.

İSTİDRAD

Uygun bir yerde konu dışında bir şey anlatmak. Konuya açıklık getirmek, okuyucunun veya dinleyicinin istifadesini sağlamak için bu yola başvurulur. Bu tür ara girişler "İstidrad" başlığı ile yazılır, bitiş yeri ayrıca belirtilirdi. Sonra bu yöntem bırakıldı, başlık koymadan açıklama yapıp "Sadede gelelim" sözüyle asıl konuya dönülmeye başlandı. Zamanımızda istidradlar kısa olmak kaydıyla parantez veya iki çizgi arasında yapılır.

İTİLÂF

Uygunluk. Kelimenin anlama uygunluğu, kelimelerin vezinle uygunluğu, kelimelerin diğer kelimelerle uygunluğu, anlamının vezinle uygunluğu ve anlamın anlama uygunluğu.

K

KARAVELLİ

Asıl hikaye arasına katılan küçük, müstakil hikayeler. Hikayelerin içinde manzum parça bulunmaz. İbret verici veya güldürücü niteliktedirler. Genellikle uzun hikayelerin anlatıldığı toplantılarda zaman zaman dikkatleri başka noktaya çevirmek ve sahneyi değiştirmek için söylenirler.

KAYABAŞI

Halk edebiyatımızda bir koşma türü. Özel ezgiyle okunur. Türkülerin ezgilerine göre bölümlenmesinde usulsüz okunan türküler bölümüne girer. Konuları kır ve köy hayatıyla ilgilidir. Çobantürküsü olarak da bilinir.

KELAM-I KİBAR

Ulu söz demektir. Velilerin, büyük kişilerin, ahlakçıların özlü sözlerini tanımlamak için kullanılır.

KESİK

Halk edebiyatımızda hece sayısı 7 ve 8 olan şiirlerin genel adı.

L

LÂEDRİ

Arapça sözcük anlamı "bilmiyorum" demek. Yazarı bilinmeyen eserler için kullanılır.

LİRİK ŞİİR

Din, doğa, aşk, özlem, gurbet, vatan, ölüm gibi konularda kişisel duygulanımların dile getirildiği, çoşkulu bir anlatımın kullanıldığı şiirlerdir. Eski Yunan edebiyatında şairler şiirlerini genellikle lir eşliğinde söylediği için isim buradan kaynaklanır. Türk edebiyatında bir dönem bir tür telli saz olan rebab ile şiir söylendiği için lirik şiire "rebabi" denildi. Divan edebiyatında gazel, murabba, şarkı, halk edebiyatımızda koşma ve semailer lirik şiire örnek verilebilir.

M

MEKTUP

Birbirinden uzakta bulunanların haberleşmesini sağlayan bir yazı türü. En eski haberleşme araçlarından biri. Sözcük anlamı Arapça "yazılmış şey." Farsçası **name**, eski Türk dillerindeki karşılığı **bitig**, **betik** ya da **bittidir**. Tarihte rol oynamış ünlü kişilerin, yazar, bilimadamı ve sanatçıların mektuplarıyla birlikte bir edebi eserler türü olarak kimi zaman ele alınmıştır. Sadece mektuplardan oluşan kitaplar da vardır.

MENSURE (Mensur şiir)

Duygu, düşünce, yaşam ya da hayalleri şiir inceliğinde anlatan düzyazı türü. İç uyuma önem verildiği için dilbilgisi kurallarına uygunluk aranmaz. 19. Yüzyılda Fransız edebiyatında ilk örnekleri görüldü. Şinasi'nin Fransız edebiyatından yaptığı şiir tercümeleri edebiyatımızdaki ilk örneğidir.

MONOLOG

Tek kişinin konuşması, tiyatro oyunlarında kahramanlardan birinin sahnede kendi kendine yaptığı uzun konuşmaların tamamı. Tek kişinin oynaması için yazılmış komedilere de monolog adı verilir.

MUKATTA

Arap alfabesinde kendisinden sonra gelen harfle bitişmeyen harfler (elif, dal, zel, rı, ze, vav) kullanılarak söylenen söz.

MÜLEMMMA

Bir Şiirin bazı mısraları, bölümleri veya bir mısranın bazı sözcüklerin değişik dillerde yazılması. Divan edebiyatında Arapça, Farsça, Yunanca'nın Türkçe ile birlikte kullanıldığı Şiirler yazılmıştır. Tanzimat'tan sonra bu dillere Fransızca da eklenmiştir.

MÜLEMMMA

Bir Şiirin bazı mısraları, bölümleri veya bir mısranın bazı sözcüklerin değişik dillerde yazılması. Divan edebiyatında Arapça, Farsça, Yunanca'nın Türkçe ile birlikte kullanıldığı Şiirler yazılmıştır. Tanzimat'tan sonra bu dillere Fransızca da eklenmiştir.

N

NÂME

Mektup, kitap, risâle, ferman gibi anlamlar taşıyan Farsça bir kelime. Eskiden kitap türü olarak çok kullanılmıştır. Kıyafetnâme, kâbnâme, Hamzanâme gibi. Resmi nitelikteki kağıt ve mektuplar da nâme diye bilinirdi.

NÂT

Hazreti Muhammed'i övmek için yazılan şiirler.

NAZIM

Dizelerden oluşan vezinli ve kafiyeli anlatım şekli. Kelime, "dizmek, ipliğe inci dizmek" anlamlarını taşır. Nazımda sadece anlam değil, seslerin musikisi de önemlidir. Akılda kolay kaldığı için ezberlenmesi istenen bilgilerin çoğu bu yolla ifade edilir. En küçük birim dizedir (mısra). Ayrıca beyit, kıta, bend gibi nazım birimleri de vardır. Şiirler de nazım şeklinde yazılır, ancak her nazım, şiir değildir.

NIDA

Divan edebiyatımızda bir sanat türü. Şairin korku, sevinç, şaşkınlık, acı, ızdırap, öfke gibi pekiştirilmiş, duygu ve düşüncelerini okuyucuya hissettirebilecek şekilde işlemesi. Çokluk "ey!, hey!, vay!" gibi ünlemlerle seslenilir. Tekrîr ve teşhis sanatlarıyla birlikte kullanılır.

O

OTOBİYOGRAFİ

Bir kimsenin kendi hayatını yazdığı eser. Biçim ve içeriğiyle bir edebi değer taşımaktadır.

OTTOVA RİMA

Sekiz mısralı bir nazım şekli. Önce İtalyan edebiyatında kullanılmış, sonra Fransız edebiyatında, buradan da Türk edebiyatına geçmiştir. Batı edebiyatında kafiye şeması, abababcc'dir. Bu şema bizde değişikliğe uğrayarak ababcccb şeklini almıştır. Aabbccdc şekli de görülür. Bu nazım şekli lirik tür için elverişlidir. Ottova Rima'yı edebiyatımızda daha çok Abdülhak Hamid kullanmıştır.

OZAN

Kopuzla türkü söyleyen en eski Türk şairleri. Osmanlı döneminde halkı şairleri için kullanılırdı. Âşık sözünün karşılığı olduğu gibi meddah anlamını da taşıyordu. Ozanların toplumda önemli yerleri vardı. Beylerin huzurunda, dini törenlerde, elindeki kopuzunu çalarak kahramanlık destanları okurlar, halk arasında kıssa söylerlerdi. Memluk ordusunun mızıka takımında ozan denilen çalgıcılar olduğu tarihi kaynaklarda yazar. Selçuklular'da da benzer durum görülür.

Ö

ÖNSÖZ

Eserin niçin ve ne amaçla yazıldığını belirtmek için kitabın başına eklenen yazı. Bu bölümde yazar ya kitabın özetini verir veya hangi nedenle yazdığını açıklar. Eskiden, "sebeb-i telif-i kitab" (Kitabın yazılışının sebebi) sözü kullanılırdı. Tanzimat'tan sonra edebiyatçılar, mukaddeme başlığı altında yazdıkları önsözlerde edebiyat anlayışlarını belirleyici açıklamalar yaptı. Namık Kemal'in Celaleddin Harzemşah, Recaizade Mahmud Ekrem'in Zemzeme, Abdülhak Hamid Tarhan'ın Makber mukaddemeleri bunlardandır.

P

PARAGRAF

Bir fikrin işlendiği yazı bölümü. Bir veya birkaç cümleden meydana gelebilir. Satırbaşı yapılmış her bölüm bir paragraftır.

POETİKA

Şiir üzerine düşüncelerin ve teorilerin bütünü. Bu kelime eskiden Fransızca'da yalnız şiirin değil, güzel sanatların teorisini güzelliğin feslefesini, bir bakıma estetiği ifade ederken, bugün şiir sanatı anlamına gelen bir terim olmuştur. Batı dillerinde poetika konusuna giren birçok eser var. Türkçe'de ise, bazı şiirlerin ve grupların bildiri niteliğindeki, genellikle savunmaya dayalı birkaç önsözü görülür. Necip Fazıl Kısakürek'in de bir Poetika'sı var.

PROZODİ

Kelimelerin taşıdıkları seslerin değerlerine ve hecelerin taşınması gereken seslere göre söylenmesi. Tonlamaya, hecelerin vuruşuna kelimelerin uzunluk ve kısalıklarına dikkat edilerek söylenir.

R

REKÂKET

Kelime veya cümlelerin düzensiz sıralanmasından ileri gelen okumayı zorlaştırıcı durum. Divan edebiyatında yazıda kusur sayılırdı.

RİKKAT

Anlatımda söylenişleri kulakta ince, hafif, hoş etki bırakan sözcüklerin kullanılması. Sanatçı sevgi, şefkat, muhabbet, güzellik gibi konuları anlatırken sözcükleri de uygun düşecek şekilde ince sesle kurulanlardan seçer. Bu sözcükler **kelimâ-ı rahika**, taşıdıkları özellik de **rikkat** diye adlandırılır.

RİSALE

Küçük kitap, broşür. İlim veya sanata dair yazılar. Önceleri çokluk dini konuları ele alan küçük hacimli kitaplar bu adla anılırlardı.

RİTM

Şiirde, hecelerdeki vurgu, uzunluk, kısalık, kalınlık, incelik, yükseklik gibi ses özelliklerinin ve duraklarının düzenli bir şekilde tekrarlanmasından doğan uyum.

S

SARMA KAFİYE

Dört mısralık bendlerle kurulan nazım şekli. Her dörtlükte birinci ile dördüncü, ikinci ile üçüncü mısralar kendi aralarında kafiyelidir. Kafiye şeması şöyledir: Abba, cddc, effe.

SERBEST NAZIM

Bend, vezin ve kafiye kurallarına bağlı olmayan nazım şekli. Bendlerin, mısraların ve hecelerın sayıları belli düzene bağlı değildir. Şair isterse kafiyeli yazar. Bendleri sınırlayabilir eya sınırlamaz. Önce Fransız sembolistleri arasında yayıldı. Türk edebiyatına Servet-i Fünûn döneminde Batı edebiyatından girdi. Serbest nazımın uygulanışı üç aşama geçirdi:

1. **Ve zinli-kafiyeli serbest nazım:** Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âti döneminde görülür. Mısralar bir kelimeye kadar kısaldı, kafiye belli bir kurala göre sıralandı. Aruz veznine yer verildi, bir şiirde birkaç aruz kalıbı veya bu kalıpların çeşitli cüzleri kullanıldı.

2. **Ve zinsiz-kafiyeli serbest nazım:** 1925-1930 yıllarında görülmüş, 1930'dan sonra yaygınlık kazanmıştır. Vezin bırakılmış, bir heceye kadar küçülen dizeler kurulmuştur. Bu dizeler hiçbir dış düzene bağlı değildir. Şair belirtmek istediği fikri taşıyan kelimeyi öne çıkarır. Büyük harfler sadece cümle başlarında kullanılabilir. Kafiyeli mısraların arası açılarak kafiye örgüsü gevşetilir.

3. Vezinsiz-kafiyesiz serbest nazım: 1940 yılından sonra yaygınlaşan bu anlayışta vezin ve kafiye tamamen bırakıldı şiirde iç uyum önem kazandı.

SÖZLÜK

Bir dilin veya dillerin kelime haznesini (sözvarlığını), söyleyiş ve yazılış şekilleriyle veren, kelimenin kökünü esas alarak, bunların başka unsurlarla kurdukları sözleri ve anlamlarını, değişik kullanışlarını gösteren eser. Sözlükler tek dilli veya çok dilli olabilir. Madde başlarını a-be-ce sırası takip eder. Genel veya özel alanlarla ilgili sözlükler hazırlanabilir. Arap harfli eski sözlüklerde madde başı Arapça kelimenin üç harfli kökünün son harfi esas alınarak sıralanırdı. XIV.-XV.yüzyıllar arasında yaşamış olan el-Kamûsü-ı-Muhît (Okyanus Sözlüğü) adlı eseri Türkçeye çeviren Mütercim Asım bu sistemi kullandı. İlk sözlük olarak İskenderiye Müzesi kütüphanecisi Bizanslı Aristophanes'in hazırladığı eser kabul edilir. İslam dünyasında en önemli sözlük X. yüzyılda yaşayan Fârâblı İsmail Cevheri'nin Sihâh adlı Arapça eseri. Vankulu Lügatı diye bilinen Müteferrika'nın bastığı ilk kitap da bir Sihâh çevirisidir. Türk kültüründe ilk sözlük ise Kaşgarlı Mahmud'un Türkçe'den Arapça'ya Divanü Lügati't-Türk'üdür.

T

TA'KID

İfadeye açıklık getirememeye, anlatamama halidir. İkiye ayrılır.

1. **Lafzi ta'kid:** Bir cümlede kelimelerin yerli yerine kullanılmamasından doğar.

TAZMİN

Bir şairin, bir mısra veya bir beytin bir başka şairce kullanılması. Divan edebiyatı nazım türüdür. Tazmin edilen mısra veya beytin sahibinin zikri şarttır. Tazmin eden şair, şiiri herhangi bir nazım şekline tamamlar ve aldığı sahibini belirtir.

TEKRAR

Bir ifadede aynı sözcük ya da söyleyişi, estetik kaygı gütmeyen birkaç kez tekrar etmek. Aşırı tekrar sözkonusu ise buna **kesret-i tekrar** denir.

TEVKİYE

Anlamla ilgili sanatlardandır. İki veya ikiden fazla anlamı olan bir kelimenin yakın anlamını söyleyip uzak anlamını kasdetmek. Birçok edebiyatçı bu sanatı iham sanatıyla aynı kabul etmiştir. Fakat ihamda, ikiden fazla anlamı olan kelimenin bir mısra veya beyitte bütün anlamları kasdedilirken, tevkiyede uzak anlamına işaret edilir.

TRİYOLE

On mısralı bir nazım şeklidir. Önce iki mısralı kısım, sonra

dörder mısralı iki kısım gelir. Birinci kısmın ilk mısrası birinci dörtlüğün sonunda, yine birinci kısmın ikinci mısrası ikinci dörtlüğün sonunda tekrarlanır. Dört mısralı kısımlarda, eklenen mısraların ilk üç mısra ile anlam bütünlüğü sağlaması gerekir.

V

VECİZE

Söyleyeni belli, kısa, anlamlı söz. Özdeyiş diye de bilinir. Bireysem ya da toplumsal bir ilke, bir görüş, bir kanıyı en kısa yoldan anlatır. Yaşam deneyimine ve gözleme dayanır. Vecizeler bağımsız yazıldığı gibi, bir eserin içinde dağınık da bulunabilir. İslam büyüklerinin bu tür sözlerine **kelam-ı-kibar** denir. Vecize önce eski Yunan edebiyatında yazılmıştır. Klasizm edebiyatı döneminde, Larochefoacauld'ın Maximes (Vecizeler) adlı eseriyle Avrupa'ya gelmiştir.

